

פעלנות Agency

הגדרה, ממדים, אוכלוסיות יעד...

פעלנות לומד (Student Agency) - הגדרה פורמלית בהקשר של ה-OECD

מצפן הלמידה 2030 מבוסס על העיקרון שלתלמידים יש יכולת ורצון להשפיע לטובה על חייהם ועל העולם סביבם. פעלנות לומדים מוגדרת אפוא, כיכולת להציב מטרה, לשקף ולפעול באחריות כדי לבצע שינוי. הדבר קשור לפעולה אקטיבית ועצמאית ולא סבילה; ליכולת לעצב ולא להיות מעוצב; וליכולת לקבל החלטות ובחירות אחראיות במקום לקבל קביעות שנקבעו על ידי אחרים.

כאשר הלומדים הם סוכני הלמידה של עצמם, הממלאים תפקיד פעיל בהחלטה מה ואיך הם ילמדו, הם נוטים להפגין מוטיבציה רבה יותר ללמוד וקיימת סבירות גבוהה יותר שהם אלה שיגדירו יעדים ללמידה שלהם. כמו כן קיים סיכוי גבוה יותר שלומדים אלו "ילמדו ללמוד", מיומנות שלא יסולא בפז במציאות הקיימת.

בקצרה, פעלנות (Agency) תורמת:

- ליכולת לקבוע מטרה לפעול להשגתה, להוביל, ולא להסתפק בלהיות מובלים!
- "ללמוד כיצד ללמוד" - התלמידים כסוכני הלמידה של עצמם

ניתן להפעיל פעלנות כמעט בכל הקשר: מוסרי, חברתי, כלכלי, יצירתי. לדוגמה, התלמידים צריכים להשתמש בפעלנות מוסרית כדי לקבל החלטות המכירות בזכויותיהם ובצרכיהם של אחרים. פיתוח תחושת פעלנות יכולה לעזור ללומדים להתגבר על מצוקות ומגבלות, אך יש לשים לב כי לומדים בעלי קשיים עשויים להזדקק לסיוע בפיתוח מיומנויות קוגניטיביות, חברתיות ורגשיות שבלעדיהן לא יוכלו לפתח פעלנות לתועלתם שלהם ושל החברה.

פעלנות נתפסת ומפורשת באופן שונה ברחבי העולם. בחלק מהשפות אין תרגום ישיר למונח "פעלנות לומד" כפי שהיא משמשת ב-OECD Learning Compass 2030; הפרשנויות ישתנו בין חברות והקשרים שונים. עם זאת, רעיון הלומדים הממלאים תפקיד פעיל בחינוך שלהם עצמם הוא מרכזי במצפן הלמידה ומודגש במספר הולך וגדל של מדינות. מערכות חינוך המעודדות פעלנות לומדים כוללות מעבר לבנייה משותפת של תהליכי למידה הדרכה והערכה.

פעלנות משותפת (Co Agency) – היא המצב בו מורים ותלמידים יוצרים יחד את תהליך ההוראה והלמידה. הרעיון של פעלנות משותפת מכיר בכך שתלמידים, מורים, הורים וקהילות, צריכים לעבוד יחד כדי לעזור לתלמידים להתקדם לעבר מטרותיהם המשותפות. פעלנות משותפת, מוגדרת כקשרים אינטראקטיביים, תומכים הדדית - עם הורים, מורים, הקהילה ואחד עם השני, המסייעים לתלמידים להתקדם לעבר המטרות המשותפות שלהם. לסיכום, פעלנות משותפת מבטיחה שהתלמידים אינם לבד.

פעלנות לסוגיה:

- **פעלנות מוסרית** - מאפשרת להבחין בין נכון ולא נכון
- **פעלנות יצירתית** - יכולת להפוך מחשבות ודמיון למציאות
- **פעלנות כלכלית** - יוצרת ערך כלכלי עבור הפרט והכלל
- **פעלנות אזרחית** - מתייחסת לזכויות ולאחריות הנלוות לחבר הקהילה

נקודות מפתח לסיכום:

- ✓ פעלנות מרמזת על היכולת והרצון של הפרט (הלומד) להשפיע לטובה על חייו ועל העולם הסובב אותו
- ✓ על מנת לממש את הפעלנות בהתאם לפוטנציאל, הלומדים צריכים לרכוש מיומנויות ליבה
- ✓ תמיכה בפיתוח פעלנות צריכה להתבצע תוך התחשבות במאפייני התלמיד
- ✓ מושג פעלנות לומדים משתנה בין תרבויות ומפתח לאורך החיים

פעלנות (הגדרת בסיסית גנרית)

עדיין אין אחידות דעים עולמית לגבי ההגדרה של "פעלנות לומדים". אך המונח מרמז על **תחושת אחריות של תלמידים מעורבים בחברה, הפועלים במטרה להשפיע על אנשים, אירועים ונסיבות לטובה**. פעלנות דורשת יכולת להציב יעדים ולזהות פעולות להשגת המטרה, תוך הפגנת יוזמה אקטיבית, יכולת קבלת החלטות וביצוע בחירות אחראיות. זאת במקום לקבל את ההחלטות שנקבעו על ידי אחרים.

פעלנות לומדים אינה תכונה אישיותית ואינו מילה נרדפת ל"אוטונומיה של התלמידים" "קול הלומדים" או "בחירת הלומדים". המשמעות רחבה בהרבה מהמושגים האלה. מעבר לכך, פעלנות לומדים אינה יכולה להתבטא בבידוד חברתי, פעילות מתוך אינטרס עצמי ובחירה רק בנוח וברצוי להם. על מנת לממש פעלנות ואת הפוטנציאל האישי, לומדים זקוקים לתמיכה של מבוגרים.

פעלנות לומדים מתייחסת להתפתחות זהות ותחושת שייכות. כאשר תלמידים מפתחים פעלנות הם מסתמכים על מוטיבציה, תקווה, יכולת עצמית ותודעת העצמה (growth mindset) - ההבנה שניתן לפתח יכולות ואינטליגנציה) כדי לנווט לעבר השלמות. מה שמאפשר להם לפעול תוך תחושת מטרה, שמנחה אותם לפרוח ולשגשג בחברה.

פיתוח פעלנות הוא גם יעד למידה וגם תהליך למידה

יעד למידה – מתייחסת למצב בו תלמידים מסוגלים למצוא תחושה מטרה בחייהם, ומאמינים שהם יכולים להגשים מטרה זו על ידי הצבת יעדים ונקיטת פעולה להשגת יעדים אלה.

תהליך למידה – לפעלנות לומדים ולמידה יש קשר מעגלי. תלמידים שהם סוכני של עצמם ממלאים תפקיד פעיל בהחלטה מה ואיך הם ילמדו, נוטים להפגין מוטיבציה רבה יותר ללמוד וקיימת סבירות גבוהה יותר שיגדירו יעדים ללמידה שלהם. פיתוח פעלנות הינו תהליך שנמשך ומתפתח לאורך כל החיים וכולל אינטראקציות עם בני משפחה, עמיתים ומורים לאורך זמן.

פעלנות לומדים ניתנת למימוש בהקשרים מגוונים

פעלנות מהווה את הבסיס לפיתוח יכולות. התלמידים צריכים לעצב את העתיד, והפעלנות ניתנת להפעלה כמעט בכל הקשר: מוסרי, חברתי, כלכלי, יצירתי.

- **פעלנות מוסרית** - מאפשרת להבחין בין נכון ולא נכון. לומדים צריכים להיעזר בפעלנות מוסרית כדי לקבל החלטות המכירות בזכויותיהם ובצרכיהם של אחרים. פיתוח פעלנות מוסרית נעשה באמצעות חשיבה ביקורתית ושאלות שאלות כמו "מה עלי לעשות? האם צדקתי בעשותי זאת?"
- **פעלנות יצירתית** - יכולת להפוך מחשבות ודמיון למציאות. היא מאפשרת ללומדים להוסיף ערך חדש לעולם על ידי שימוש בדמיונם וביכולתם לחדש, למטרות אומנותיות, מעשיות או מדעיות.
- **פעלנות כלכלית** - יוצרת ערך כלכלי עבור הפרט והכלל. למימוש הפעלנות הכלכלית הלומדים צריכים להיות מסוגלים לזהות ולנצל הזדמנויות לתרום לכלכלה המקומית, הלאומית או הגלובלית.
- **פעלנות אזרחית/חברתית** - מתייחסת להבנת הזכויות והאחריות הקשורות לחברה בה הם חיים. לימודים בבית הספר הם צעד אחד בדרך לרכישת פעלנות חברתית, מכיוון שהיא מציגה את התלמידים בפני הקהילה, לסמכות המיוצגת על ידי זרים, ולצורך ללמוד כיצד לבנות מערכות יחסים עם אנשים אחרים מחוץ לבני משפחתם.

בניית תחושת פעלנות קריטית כדי להתגבר על מצוקות, דוגמת רקע הלומד - רמת ההשכלה של הוריו, מצבה הסוציו-אקונומי של המשפחה, היבטים המשפיעים על הסבירות שתהיה ללומד גישה לחינוך איכותי ולאמצעים למיצוי הפוטנציאל שלו. מחקרים מראים שילדים שהתמודדו עם מצוקות בילדותם, לרבות התעללות או הזנחה פיזית, מינית או רגשית, נוטים לקבע שאיפות נמוכות יותר לעתידם, ומתאפיינים בפחות תחושת הישג ופחות מוטיבציה. עמדות שליליות אלה, בתורן, מערערות את הביטחון העצמי ורווחתם של הלומדים. **אך למרות שתחושת פעלנות יכולה לעזור לתלמידים להתגבר על מצוקות, ללא יסודות הליבה התלמידים לא יוכלו לפתח פעלנות.**

קיימות פרשנויות שונות של "פעלנות" בתרבויות שונות

הפעלנות נתפסת ומפורשת באופן שונה ברחבי העולם. בשפות מסוימות, אין תרגום ישיר למונח "פעלנות לומדים" כפי שהוא משמש במצפן הלמידה של OECD 2030. ויש שפות שטבעו מונח חדש על מנת לתקשר את המשמעות במדויק. המילים לרוב משוות בין מושגים קשורים אך לא זהים, כגון "למידה ממוקדת סטודנטים" או "לומד עצמאי" או "לומד פעיל". הבדלים בפרשנות קשורים בדרך כלל לתרבות. בתרבויות רבות באסיה, חשוב הויסות העצמי לשם שמירה על הרמוניה בחברה, ואילו בתרבות המערבית, מיושמת לרוב רגולציה עצמית

למען השגת יעדים אישיים. הגדרות ההרמוניה וההתאמה, והעדיפות היחסית שלהן ביחס לערכים כמו אינדיבידואליזם ואוטונומיה אישית, עומדות בבסיס ההבדלים בין תרבויות מזרחיות ומערביות רבות. עם זאת, בכל החברות, מערכות יחסים אלה בין אמונה, מוטיבציה וזהות אישית וחברתית הם היבטים חיוניים בשינוי תרבותי וחינוכי. האופן בו התלמידים מפתחים הבנה של תפקידם בעצמם בתהליכי שינוי רחבים יותר, ותפקיד החינוך בהבנה זו, הם מרכזיים בתוצאות התלמידים.

אמנם יתכן שאי אפשר לנסח הגדרה הניתנת להחלה אוניברסאלית של "פעלנות", אך המושג רלוונטי בכל הקשר. פעלנות לומדים מתייחסת בבירור ליכולת התלמידים למלא תפקיד פעיל בחינוך שלהם עצמם, מה שמהווה מרכיב מרכזי במצפן הלמידה של OECD 2030.

פעלנות משותפת

פעלנות משותפת מרמזת על מערכות יחסים עם אחרים: הורים, עמיתים, מורים והקהילה

הורים, עמיתים, מורים והקהילה הרחבה יותר משפיעים על תחושת הפעלנות של התלמיד, והתלמיד בתורו משפיע על תחושת הפעלנות של מוריו, בני גילם והוריו. זהו מעגל וירטואלי המשפיע לטובה על התפתחותם ורווחתם של ילדים. לפיכך, "פעלנות משותפת", המכונה לעתים קרובות "פעלנות שיתופית", מרמזת על השפעת הסביבה על תחושת הפעלנות של הפרט.

סביבת למידה אפקטיבית בנויה על "פעלנות משותפת", כאשר תלמידים, מורים, הורים והקהילה עובדים יחד. אחת ממטרות החינוך היא לספק לתלמידים את הכלים הדרושים בכדי לממש את הפוטנציאל שלהם. בתוך המערכת האקולוגית החינוכית הרחבה. המטרה משותפת גם להורים ולקהילה הרחבה ולכן תלמידים יכולים למצוא את "הכלים" שהם צריכים כדי לשגשג לא רק בבית הספר, אלא גם בבית ובקהילה. **בהקשר זה, כל אחד יכול להיחשב לומד, לא רק תלמידים אלא גם מורים, מנהלי בתי ספר, הורים וקהילות.**

המורים ממלאים תפקיד מפתח בעיצוב סביבת למידה מקדמת ערכי פעלנות

כדי לעזור לתלמידים לפתח פעלנות, מורים צריכים להכיר גם את מערך היחסים הרחב יותר, עם עמיתים, משפחות וקהילות. במודל ההוראה המסורתית, המורים מעבירים ידע באמצעות הדרכה והערכה. במערכת המעודדת פעלנות סטודנטים, למידה כוללת גם בנייה ויצירה משותפת של תהליך ההוראה והלמידה.

תלמידים לוקחים בעלות על הלמידה שלהם, וכדי שהמורים יהיו שותפים יעילים, הם זקוקים "ליכולת לפעול באופן מכוון ובונה כדי לכוון את הצמיחה המקצועית שלהם ולתרום לצמיחת התלמידים והקולגות שלהם" (Calvert, 2016 [21]). לשם, מורים זקוקים לפיתוח מקצועי, כדי לעצב את סביבות הלמידה התומכות בפעלנות התלמידים.

עמיתים משפיעים זה על הפעלנות של זה

פעלנות משותפת מתרחשת גם ברמה של לומד ללומד. כאשר תלמידים ממלאים תפקיד פעיל בעיצוב הלמידה שלהם, הם נוטים יותר להשתתף, לשאול שאלות, לקיים דיונים פתוחים וגלויים, להביע דעות מנוגדות ולהביע הצהרות מאתגרות. הם משיגים רמה גבוהה יותר של כישורי ניתוח ותקשורת ויצירתיות בפתרון בעיות. לומדים מפגינים תחושת אוטונומיה חזקה יותר ובטחון רב יותר בעבודה. כל אלו תורמים לתוצאות טובות יותר של הישגי התלמידים, העמדות ההתמדה, לצד תחושת העצמה רבה יותר ושיפור יכולת אנליזה ופתרון בעיות.

הורים ממלאים תפקיד מפתח כסוכני הלמידה של התלמידים

תלמידים לומדים גם מהוריהם ואיתם. מעורבות משפחתית אחראית וחיונית בבתי ספר משפרת את הישגי התלמידים, מפחיתה את היעדרות ומחזקת את אמון ההורים בחינוך ילדיהם. תלמידים עם הורים מעורבים מקבלים ציונים גבוהים יותר, הם בעלי כישורים חברתיים טובים יותר ומתנהגים טוב יותר בבית הספר. עם זאת, במקרים מסוימים בתי הספר נדרשים לפצות על היעדר משאבים או גירוי קוגניטיבי בבית, בקהילות מוחלשות, בהן ההורים יכולת או כישורים פחותים ואינם יכולים לעזור לילדיהם למול דרישות בית הספר.

הקהילה הרחבה גם היא חלק מסיבת הלמידה של התלמידים

בית הספר הוא לא המקום היחיד בו ילדים לומדים. חינוך ילדים הנו אחריות המשותפת להורים, למורים ולקהילה הרחבה. ובאחריות לעזור לילדים לפתח את הכישורים שהם צריכים כדי לעצב את העתיד. השגת תחושת פעלנות קשה ללומדים, וכדי שיוכלו לפתח תחושת פעלנות הם זקוקים לשיתוף פעולה של מבוגרים. קהילה מעורבת יכולה מחד ללמד את הצעירים על הזדמנויות לעתיד, כיצד להיות מעורבים, אזרחות אחראית. ובמקביל ללמוד על הצרכים, הדאגות וההשקפות של חבריה הצעירים.

פעלנות קולקטיבית

פעלנות קולקטיבית נדרשת כדי לגרום לשינוי לקרות לטובת הכלל

פעלנות קולקטיבית מתייחסת לרעיון של סוכנים יחידים הפועלים יחד למען קהילה, תנועה או חברה גלובלית. בניגוד לפעלנות משותפת, נעשה שימוש בפעלנות קולקטיבית אל מול אתגרים בקנה מידה גדול יותר הכוללים אחריות משותפת, תחושת שייכות, זהות, מטרה והישגיות.

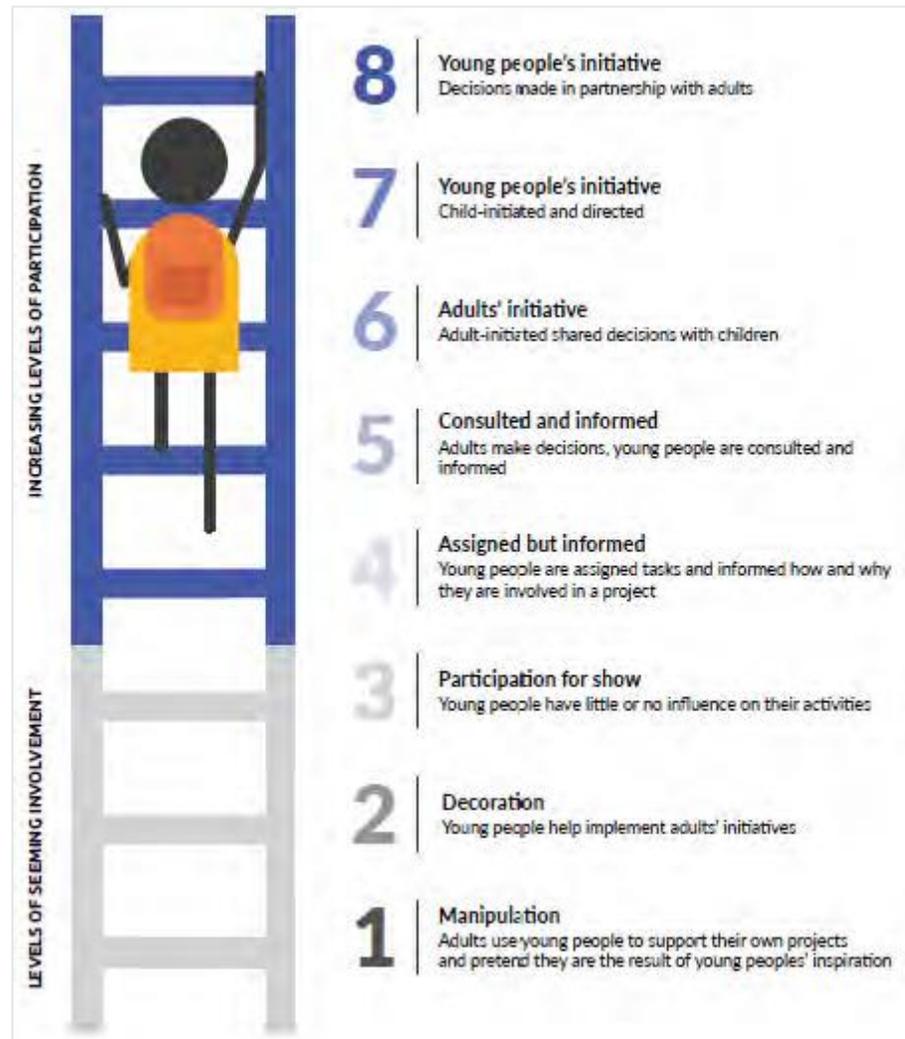
אתגרים מורכבים רבים דורשים תגובות קולקטיביות, כמו למשל חוסר אמון הולך וגובר בממשלות, עלייה בהגירה ושינויי אקלים. חברות שלמות צריכות להתמודד עם אתגרים אלה. פעלנות קולקטיבית דורשת מאנשים להניח את ההבדלים והמתחים בצד כדי לקדם יחד מטרה משותפת. הדבר מסייע גם בבניית חברות סולידיות ואחידות יותר.

סטודנטים מפתחים את מודל השמש של פעילות משותפת

נמצא שילדים הם החברים המתעלמים ביותר בחברה. ובנוסף, פרויקטים רבים המיועדים לילדים מנוהלים במלואם על ידי מבוגרים, כאשר לתלמידים אין תפקיד כלשהו או שהם מתומרנים על ידי מבוגרים. בתחילת שנות התשעים פיתח הסוציולוג רוג'ר הארט את סולם ההשתתפות כדי להמחיש את רמת ההשתתפות של הילדים בפעילויות וקבלת החלטות (Hart, 1992 [23]).

סולם ההשתתפות

שמונה רמות של השתתפות צעירים

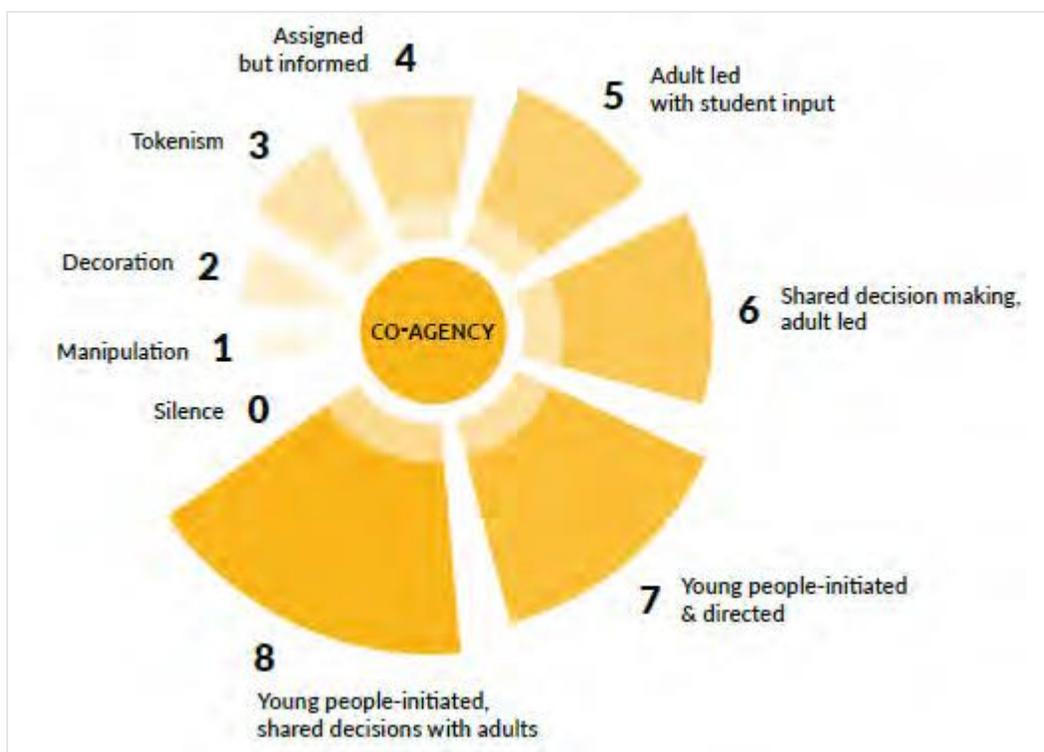
Note: The ladder metaphor is borrowed from Sherry Arnstein (1969); the categories are from Roger Hart (1992).

Source: Hart, R. (1992), *Children's Participation: From tokenism to citizenship*, Innocenti Essays No. 4,

UNICEF, www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf.

כשלושים שנה לאחר מכן, בשנת 2018, קבוצת המיקוד הסטודנטים ב- OECD (מעשר מדינות שהתנדבו לעזור בהנעת פיתוח מצפן הלמידה 2030 ונבחרו על ידי מדינותיהם בהתאמה לכך) יצרו את "מודל השמש" של פעלנות משותפת "על בסיס סולם הסולם. התלמידים בחרו בשמש, מכיוון שמצאו כי פעלנות מיוצגת טוב יותר על ידי תמונה מעגלית מאשר באמצעות תמונה ליניארית. הם גם רצו להראות שבכל שלב של פעלנות משותפת צעירים עובדים עם מבוגרים (למעט בשלב החדש שנוסף של "שתיקה", או 0, שם לא צעירים ולא מבוגרים מאמינים כי צעירים יכולים לתרום, וצעירים שותקים בעוד מבוגרים יוזמים את כל הפעילויות ומקבלים את כל ההחלטות. לשם השוואה, בשלוש השלבים הראשונים של סוכנות משותפת ("מניפולציה", "קישוט" ו"טוקניזם – מס שפתיים"), תלמידים אמנם מאמינים שהם יכולים לתרום להחלטה או לביצוע, אך לא ניתנת להם האפשרות לעשות זאת. ככל שמידת השיתופיות חזקה יותר, כך מועיל הדבר לרווחתם של התלמידים והמבוגרים כאחד.

מודל השמש של סוכנות משותפת האור בהיר ביותר כאשר אנו מאירים יחד

Source: OECD Future of Education and Skills 2030 Student Focus Group.

רמות של פעילות משותפת

0	שתיקה	הצעירים והמבוגרים אינם מאמינים שצעירים יכולים לתרום, וצעירים שותקים שעה שמבוגרים מובילים את היוזמות ומקבלים את ההחלטות.
1	מניפולציה	מבוגרים משתמשים בצעירים כדי לתמוך במטרות, ומעמידים פנים שהיוזמה היא מצד צעירים.
2	קישוט	מבוגרים משתמשים בצעירים כדי לעזור או לחזק מטרות.
3	טוקניזם – מס שפתיים	לכאורה נראה שמבוגרים נותנים לצעירים אפשרות בחירה, אך בפועל אין להם כמעט בחירה לגבי התכנים וההשתתפות.
4	צעירים שהוקצו ומיודעים	צעירים מקבלים תפקיד מוגדר, הם מיודעים ומעורבים בו, אך לא לוקחים חלק בהובלה או בקבלת החלטות לגבי הפרויקט כולו.
5	מבוגרים מובילים עם תשומות צעירים	מתייעצים עם הצעירים ומעדכנים אותם לגבי התפוקות, בעוד שהמבוגרים מכוונים אותם ומקבלים את ההחלטות.
6	קבלת החלטות משותפת, מבוגרים מובילים	צעירים הם חלק מתהליך קבלת החלטות בפרויקט אשר נוזם ומנוהל על ידי המבוגרים.
7	צעירים יוזמים ומכוונים	צעירים יוזמים ומכוונים פרויקט בתמיכה של מבוגרים. המבוגרים מספקים ייעוץ והדרכה בתהליך קבלת החלטות, אך בסופו של דבר כל ההחלטות מתקבלות על ידי צעירים.
8	צעירים יוזמים, משותפים החלטות עם מבוגרים	צעירים יוזמים פרויקט וקבלת החלטות משותפת לצעירים, ההובלה והניהול של הפרויקט נעשים במשותף ובאופן שוויוני בין צעירים למבוגרים.

Table 1. Degrees of co-agency

0. Silence	Neither young people nor adults believe that young people can contribute, and young people remain silent while adults take and lead all initiatives and make all decisions.
1. Manipulation	Adults use young people to support causes, pretending the initiative is from young people.
2. Decoration	Adults use young people to help or bolster a cause.
3. Tokenism	Adults appear to give young people a choice, but there is little or no choice about the substance and way of participation.
4. Assigned but informed	Young people are assigned a specific role and informed about how and why they are involved, but do not take part in leading or taking decisions for the project or their place in it.
5. Adult led with student input	Young people are consulted on the projects designed, and informed about outcomes, while adults lead them and make the decisions.
6. Shared decision making, adult led	Young people are a part of the decision-making process of a project led and initiated by adults.
7. Young people-initiated and directed	Young people initiate and direct a project with support of adults. Adults are consulted and may guide/advise in decision making, but all decisions are ultimately taken by young people.
8. Young people-initiated, shared decisions with adults	Young people initiate a project and the decision making is shared between young people and adults. Leading and running the project is an equal partnership between young people and adults.

Source: Hart, R. (1997), *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*, UNICEF. Modified from the Ladder of Student Participation by the OECD Student Sphere (Linda Lam, Peter Suante, Derek Wong, Gede Witsen, Rio Miyazaki, Celina Færch, Jonathan Lee and Ruby Bourke).